132

S D Ě L E N Í

Ústavního soudu

Plénum Ústavního soudu přijalo pod sp. zn. Pl. ÚS-st. 36/13 dne 23. dubna 2013 ve složení Stanislav Balík, Vlasta Formánková, Vojen Güttler, Pavel Holländer, Ivana Janů, Vladimír Kůrka, Dagmar Lastovecká, Jan Musil, Jiří Nykodým, Pavel Rychetský (soudce zpravodaj), Miloslav Výborný a Michaela Židlická na návrh III. senátu Ústavního soudu podle § 23 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve věci jeho právního názoru pro řízení vedené pod sp. zn. III. ÚS 3489/12, který se odchyluje od právního názoru Ústavního soudu vysloveného v nálezech ze dne 21. března 2011 sp. zn. I. ÚS 1768/09 a ze dne 26. ledna 2012 sp. zn. I. ÚS 2154/11,

toto stanovisko:

Rozsah zákonem stanovených procesních garancí ústavně zaručeného vlastnického práva menšinových akcionářů (čl. 11 Listiny základních práv a svobod) při určování výše přiměřeného protiplnění za účastnické cenné papíry, jejichž vlastnictví tito pozbyli v důsledku přijetí usnesení valné hromady o výkupu účastnických cenných papírů podle § 183i zákona č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, není důvodem pro vyhovění žalobě, kterou se menšinový akcionář domáhá podle § 131 odst. 1 obchodního zákoníku, ve znění pozdějších předpisů, vyslovení neplatnosti tohoto usnesení valné hromady. Soudní ochrany uvedeného základního práva se v této souvislosti mohou menšinoví akcionáři domoci v řízení o návrhu na přezkoumání přiměřenosti protiplnění podle § 183k obchodního zákoníku.

Odůvodnění

1. Před Ústavním soudem bylo zahájeno řízení o ústavní stížnosti Ing. Aleše Hodiny proti usnesení Nejvyššího soudu ze dne 20. června 2012 č. j. 29 Cdo 1169/2011-238, usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 4. listopadu 2010 č. j. 7 Cmo 477/2009-209 a usnesení Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 11. září 2009 č. j. 72 Cm 150/2008-178; věc je vedena pod sp. zn. III. ÚS 3489/12. Uvedená rozhodnutí byla vydána v řízení o žalobě stěžovatele o vyslovení neplatnosti valné hromady společnosti Měď Povrly, a. s., konané 28. srpna 2008, kterou bylo rozhodnuto pod bodem 3 pořadu jednání o přechodu akcií společnosti ve vlastnictví ostatních akcionářů na hlavního akcionáře. Stěžovatel byl v době jejího konání menšinovým akcionářem této společnosti. Krajský soud v Ústí nad Labem svým usnesením žalobu zamítl, přičemž Vrchní soud v Praze jeho rozhodnutí následně k odvolání stěžovatele potvrdil. Dovolání proti potvrzujícímu usnesení posledně uvedeného soudu Nejvyšší soud jako nepřípustné odmítl.

2. Ústavní stížností stěžovatel namítá, že o přechodu akcií na hlavního akcionáře bylo rozhodnuto podle § 183i až 183n zákona č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění novely provedené zákonem č. 104/2008 Sb., tedy podle právní úpravy, která odporuje ústavnímu pořádku. Její součástí totiž není obligatorní dohled České národní banky nad výkupem účastnických cenných papírů jakožto jedna z nezbytných garancí ochrany práv menšinových akcionářů ve smyslu nálezu ze dne 27. března 2008 sp. zn. Pl. ÚS 56/05 (N 60/48 SbNU 873; 257/2008 Sb.), zejména jeho bodu 71. Za těchto okolností bylo podle stěžovatele povinností obecných soudů, aby svým rozhodnutím poskytly ochranu jeho ústavně zaručenému právu vlastnit majetek podle čl. 11 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“), a rozhodly tak o zrušení předmětného rozhodnutí valné hromady. Tím, že tak neučinily, měly toto jeho základní právo naopak porušit.

3. Podle III. senátu Ústavního soudu není uvedená námitka v dané věci relevantní. Již v době účinnosti právní úpravy, k jejíž ústavnosti se vyjadřoval nález sp. zn. Pl. ÚS 56/05, se dohled České národní banky (resp. předtím Komise pro cenné papíry) týkal otázky výše protiplnění za účastnické cenné papíry, které přešly na hlavního akcionáře (srov. § 183i odst. 5 obchodního zákoníku, ve znění zákona č. 377/2005 Sb. a zákona č. 57/2006 Sb.). Jejím souhlasem sice bylo podmíněno přijetí usnesení valné hromady o nuceném výkupu účastnických cenných papírů, předmětem dohledu však nikdy nebyla otázka vhodnosti či opodstatněnosti tohoto kroku, neboť její posouzení náleželo za předpokladu splnění zákonem stanovených procedurálních podmínek výlučně do působnosti valné hromady. Jestliže se zákonodárce rozhodl novelou provedenou zákonem č. 104/2008 Sb., o nabídkách převzetí a o změně některých dalších zákonů (zákon o nabídkách převzetí), omezit takto vymezený dohled České národní banky pouze na výkup účastnických cenných papírů, jež byly přijaty k obchodování na regulovaném trhu, dotkl se v případě zbylých akciových společností pouze těch procesních garancí práv menšinových akcionářů, které souvisí s určením výše přiměřeného protiplnění. Z tohoto důvodu by uplatnění předmětné námitky, aniž by se III. senát Ústavního soudu na tomto místě vyjadřoval k její relevanci, přicházelo věcně v úvahu až v řízení, v němž obecné soudy rozhodují o návrhu na přezkoumání přiměřenosti protiplnění podle § 183k odst. 1 obchodního zákoníku, a nikoliv v řízení o určení neplatnosti rozhodnutí valné hromady podle § 131 odst. 1 obchodního zákoníku. Tomu nakonec odpovídá i dikce § 183k odst. 4 a 5 obchodního zákoníku, jež výslovně vylučuje nepřiměřenost výše protiplnění jako důvod neplatnosti usnesení valné hromady o přechodu účastnických cenných papírů na hlavního akcionáře podle § 183i obchodního zákoníku.

4. Uvedený výklad není v souladu s právním názorem, k němuž dospěl I. senát Ústavního soudu v nálezu ze dne 21. března 2011 sp. zn. I. ÚS 1768/09 (N 49/60 SbNU 577). Tímto nálezem vyhověl ústavní stížnosti téhož stěžovatele a konstatoval porušení jeho základního práva vlastnit majetek podle čl. 11 Listiny, jehož se měly obecné soudy dopustit tím, že zamítly jeho žalobu na vyslovení neplatnosti usnesení valné hromady o nuceném výkupu účastnických cenných papírů podle § 183i obchodního zákoníku, ve znění účinném do 28. září 2005, tedy přijatého za účinnosti právní úpravy před stanovením dohledu České národní banky. Právě absence tohoto dohledu měla být ve spojení s kratší lhůtou pro svolání valné hromady, nevhodnou pro přípravu menšinových akcionářů, dostatečným důvodem pro vyhovění jeho žalobě, neboť znemožňovala náležitou ochranu stěžovatelových základních práv. Na těchto závěrech setrval I. senát Ústavního soudu i v nálezu ze dne 26. ledna 2012 sp. zn. I. ÚS 2154/11 (dostupném na http://nalus.usoud.cz), kterým v obdobné věci vyhověl ústavní stížnosti menšinového akcionáře proti rozhodnutím obecných soudů.

5. S uvedeným právním názorem se III. senát Ústavního soudu neztotožňuje. Je totiž založen na nesprávné úvaze, že nedostatek zákonem stanovených garancí práv menšinových akcionářů při určování výše přiměřeného protiplnění, např. v důsledku absence obligatorního dohledu České národní banky, může být důvodem neplatnosti usnesení valné hromady, kterým bylo rozhodnuto o jejich přechodu na hlavního akcionáře.

6. Předně je třeba uvést, že institut nuceného výkupu účastnických cenných papírů (tzv. squeeze-out) podle § 183i až 183n obchodního zákoníku se stal součástí právního řádu na základě novely provedené zákonem č. 216/2005 Sb., kterým se mění zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 189/1994 Sb., o vyšších soudních úřednících, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád), ve znění pozdějších předpisů, jež nabyla účinnosti dne 3. června 2005. K doplnění jím stanovené právní úpravy o obligatorní dohled Komise pro cenné papíry došlo s účinností od 29. září 2005 až novelou provedenou zákonem č. 377/2005 Sb., o doplňkovém dohledu nad bankami, spořitelními a úvěrními družstvy, pojišťovnami a obchodníky s cennými papíry ve finančních konglomerátech a o změně některých dalších zákonů (zákon o finančních konglomerátech), přičemž další novelou, tentokrát provedenou zákonem č. 57/2006 Sb., o změně zákonů v souvislosti se sjednocením dohledu nad finančním trhem, s účinností od 1. dubna 2006, byl tento dohled svěřen ve stejném rozsahu České národní bance. K omezení obligatorního dohledu jen na výkup kótovaných akcií došlo, jak již bylo

uvedeno výše, novelou obchodního zákoníku provedenou zákonem č. 104/2008 Sb., jež nabyla účinnosti dne 1. dubna 2008. Ústavní stížnosti, o kterých rozhodoval I. senát Ústavního soudu se týkaly situací, kdy bylo o výkupu účastnických cenných papírů rozhodnuto za původní právní úpravy (tj. před stanovením dohledu); ve věci, kterou posuzuje III. senát Ústavního soudu, k tomu došlo až poté, co byl tento dohled příslušnou novelou omezen.

7. V nálezu sp. zn. Pl. ÚS 56/05 dospěl Ústavní soud k závěru, že právní úprava nuceného výkupu účastnických cenných papírů podle § 183i až 183n obchodního zákoníku, ve znění novely provedené zákonem č. 377/2005 Sb., (tj. po stanovení dohledu) poskytuje menšinovým akcionářům dostatečné garance, pokud jde o výši přiměřeného protiplnění. Tyto garance spočívaly v povinnosti hlavního akcionáře doložit přiměřenost protiplnění znaleckým posudkem, dále v obligatorním dohledu České národní banky, která v jeho rámci posuzovala výši protiplnění a jejíž souhlas byl podmínkou přijetí předmětného rozhodnutí valné hromady, a nakonec v možnosti následného soudního přezkumu, neboť menšinoví akcionáři se mohli ve stanovené lhůtě domoci i ochrany svých práv podáním návrhu podle § 183k obchodního zákoníku o přezkoumání přiměřenosti protiplnění. Z odůvodnění nálezu (zejména bodů 66 až 71) lze dovodit, že Ústavní soud považoval dohled České národní banky za významný prostředek k zabezpečení požadavku nestranného odborného stanovení přiměřeného protiplnění, jehož naplnění je předpokladem ochrany vlastnického práva menšinových akcionářů. Tento dohled měl eliminovat možná rizika vyplývající jednak z toho, že zabezpečení znaleckého posudku je v rukou hlavního akcionáře, jednak z absence aplikační praxí ustálených kritérií, na jejichž základě by přiměřenost protiplnění měla být posuzována, resp. přezkoumávána. Uvedené nicméně neznamená, že by Ústavní soud formuloval požadavek dohledu České národní banky jako nezbytnou podmínku ústavnosti právní úpravy.

8. Je zřejmé, že ve smyslu uvedených závěrů se původní právní úprava, jež byla účinná v období od 3. června 2005 do 28. září 2005 (tj. před stanovením dohledu) a jejíž aplikací se zabývaly i nálezy sp. zn. I. ÚS 1768/09 a I. ÚS 2154/11, vyznačovala zásadními nedostatky. Absence dohledu České národní banky či jiného obdobně účinného právního prostředku k ochraně práv menšinových akcionářů mohla v kontextu celé předmětné zákonné úpravy dokonce odůvodňovat závěr o existenci protiústavní mezery v zákoně, a představovat tak ve vztahu k ní derogační důvod. Takovýto závěr nicméně I. senát Ústavního soudu nemohl ve svých nálezech vyslovit. Místo toho poukázal na nedostatky této právní úpravy, tj. absenci dohledu České národní banky a krátkou lhůtu ke svolání valné hromady, a vyvodil z nich závěr, který by se mohl dotknout existence na jejich základě vzniklých soukromoprávních vztahů. Obecné soudy totiž podle jeho názoru měly vyhovět žalobám menšinových akcionářů a vyslovit neplatnost usnesení valných hromad, jimiž bylo rozhodnuto o nuceném výkupu účastnických cenných papírů.

9. Podle odlišného názoru III. senátu Ústavního soudu nemohly uvedené nedostatky v době před stanovením dohledu otevírat cestu ke zpochybnění předmětných soukromoprávních vztahů, přičemž stejně tak by takovýto následek nemohl mít ani případný srovnatelný deficit dnešní právní úpravy (tj. po omezení dohledu). Prvním důvodem je obecná nepřípustnost retroaktivního účinku derogace právního předpisu, resp. vyslovení jeho protiústavnosti, ve vztahu k soukromoprávním vztahům [blíže zejména nález ze dne 6. února 2007 sp. zn. Pl. ÚS 38/06 (N 23/44 SbNU 279; 84/2007 Sb.); nález ze dne 18. prosince 2007 sp. zn. IV. ÚS 1777/07 (N 228/47 SbNU 983)]. Takto vymezená zásada právní jistoty se musí uplatnit i zde, byť I. senát Ústavního soudu nevyslovil protiústavnost předmětné zákonné úpravy. Fakticky z ní totiž vycházel, když s přihlédnutím k právním závěrům obsaženým v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 56/05 konstatoval takové její nedostatky, které zpochybňují možnost její aplikace.

10. Zrušení zákona nálezem Ústavního soudu nezbavuje právního základu existující soukromoprávní vztahy, jež vznikly na jeho základě, ani dodatečně nepůsobí jejich neplatnost. Výjimku z této zásady lze připustit jen velmi výjimečně, např. v případě mimořádně intenzivního derogačního důvodu (především rozpor s materiálním jádrem Ústavy České republiky), jenž by v dané věci musel zpochybňovat z ústavněprávních pozic institut nuceného výkupu účastnických cenných papírů jako takový. Takovýto důvod zde však s ohledem na právní závěry obsažené v nálezu sp. zn.

Pl. ÚS 56/05 zcela zjevně dán není. Ústavní soud v něm totiž aproboval jako ústavně konformní základní princip institutu nuceného výkupu účastnických cenných papírů, tedy možnost zániku vlastnického práva menšinových akcionářů na základě rozhodnutí valné hromady, jež získalo většinu devíti desetin hlasů vlastníků, za předpokladu poskytnutí přiměřeného protiplnění.

11. Pokud jde o druhý důvod, ten byl naznačen již v úvodu tohoto stanoviska (viz jeho bod 3). Námitka absence dohledu České národní banky se věcně dotýká otázky přezkumu přiměřenosti protiplnění, nikoliv samotného rozhodnutí, zda má dojít k nucenému výkupu účastnických cenných papírů. Tím není řečeno, že jde o dvě zcela samostatné otázky. Pakliže však není přijetí příslušného usnesení valné hromady podmíněno souhlasem České národní banky, neznamená to, že byli dotčení menšinoví akcionáři kráceni na svém nároku na přiměřené protiplnění. Jeho obsah zůstává z hlediska práva hmotného stejný. Mění se pouze procesní garance uspokojení tohoto nároku, k čemuž by nedošlo, pokud by byla jeho výše nesprávně stanovena jako nižší.

12. Lze proto shrnout, že snížení garance práv menšinových akcionářů sice může vést k závěru o protiústavnosti právní úpravy, její případné zrušení nálezem Ústavního soudu by však nemělo vliv na již nastalé přechody účastnických cenných papírů na hlavního akcionáře, ani na existenci nároku menšinových akcionářů na přiměřené protiplnění. Soudy jsou v takovém případě povinny poskytnout dotčeným menšinovým akcionářům soudní ochranu jejich ústavně zaručených práv vlastnit majetek, ta však nemůže spočívat v zneplatnění předmětných výkupů, neboť tím by bylo nepřípustně zasaženo do nabytých práv nejen hlavních akcionářů, ale nakonec i menšinových akcionářů, již se s nuceným výkupem smířili. K poskytnutí ochrany menšinových akcionářů ze strany soudů bude moci dojít v podstatě jen tím způsobem, že budou mít možnost zpochybnit výši protiplnění stanovenou usnesením valné hromady, a domoci se tak zaplacení částky, na kterou by podle zákona správně měli nárok. Takovéhoto určení se však nemohou domoci v řízení o vyslovení neplatnosti valné hromady podle § 131 odst. 1 obchodního zákoníku, nýbrž návrhem podle § 183k obchodního zákoníku na přezkoumání přiměřenosti protiplnění, jenž jako procesní prostředek přicházel v úvahu již za účinnosti původní právní úpravy (tj. před stanovením dohledu).

13. Ze znění předmětných nálezů I. senátu Ústavního soudu, vůči nimž se vymezuje toto stanovisko, je patrné, že i on si byl vědom možného konfliktu mezi existencí jím konstatovaného důvodu zrušení usnesení valné hromady na straně jedné a zásadou právní jistoty na straně druhé. S ohledem na několik let trvající soudní řízení upřednostnil v obou věcech právní jistotu účastníků předmětných právních vztahů. Zůstává však otázkou, zda by měl jinou možnost, pokud by tento časový odstup byl kratší, např. několikaměsíční. Tuto otázku I. senát Ústavního soudu řešit nemusel, neboť jeho právní závěry se vztahují toliko k relativně krátkému a dávno uplynulému období od 3. června 2005 do 28. září 2005 (tj. před stanovením dohledu), obecné soudy i Ústavní soud jsou s ní však konfrontovány v souvislosti s novou právní úpravou, která je pro omezení dohledu České národní banky ze strany menšinových akcionářů rovněž zpochybňována. Stejně tak je namístě otázka, zda si vůbec obecné soudy mohou samy posoudit míru zákonem stanovených garancí vlastnického práva menšinových akcionářů a zda v případě, že se jim bude jevit jako nedostatečná, aplikovat právní úpravu ústavně konformním způsobem tak, že vlastně nucený výkup účastnických cenných papírů nebudou umožňovat. Podle III. senátu Ústavního soudu je třeba na obě otázky odpovědět záporně. Obecné soudy mohou buď podat návrh na zrušení jimi aplikovaných ustanovení obchodního zákoníku podle § 64 odst. 3 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů, nebo neplyne-li z případného vyhovujícího nálezu Ústavního soudu něco jiného, postupovat v souladu se zákonem a respektovat jím stanovený rozsah garancí práv menšinových akcionářů. V případě věci, v souvislosti s níž III. senát Ústavního soudu předložil tento návrh stanoviska, to znamená, že obecné soudy nemohly vyhovět žalobě na vyslovení neplatnosti usnesení valné hromady pouze z důvodu, že zákon, aniž by byla zpochybněna jeho ústavnost, nedostatečným způsobem garantuje právo stěžovatele jako menšinového akcionáře na přiměřené protiplnění. Tato námitka je navíc v případě tohoto typu řízení zcela irelevantní, protože soudního přezkumu výše poskytnutého protiplnění se mohl stěžovatel domoci jen v řízení o návrhu podle § 183k obchodního zákoníku (viz též bod 3 tohoto stanoviska).

14. Zbývá dodat, že existence posledně uvedeného řízení zároveň jednoznačně vylučuje možnost, že by se stěžovatel mohl domoci případného dorovnání protiplnění z titulu náhrady škody vůči státu na základě nálezu Ústavního soudu, jímž by bylo pouze deklarováno porušení jeho ústavních práv napadenými rozhodnutími. Svůj nárok na přiměřené protiplnění totiž mohl ve stanovené lhůtě uplatnit právě v tomto řízení.

15. Ze všech těchto důvodů předložil III. senát Ústavního soudu podle § 23 zákona o Ústavním soudu otázku relevance námitky absence dostatečných zákonných garancí práv menšinových akcionářů při určování výše přiměřeného protiplnění (v tomto případě absence dohledu České národní banky), kterou stěžovatel zpochybňuje napadená rozhodnutí obecných soudů v řízení o žalobě o vyslovení neplatnosti usnesení valné hromady o přechodu účastnických cenných papírů na hlavního akcionáře podle § 183i obchodního zákoníku, k posouzení plénu, které se s jeho argumentací v celém rozsahu ztotožnilo a přijalo právní názor, jenž je uveden ve výroku tohoto stanoviska.

Předseda Ústavního soudu:
JUDr. **Rychetský** v. r.